

Un eveniment fundamental în istoria Bisericii Ortodoxe: Sinodul de la Iași - 1642

Pr. Lect. Dr. Ion VICOVAN

Așa cum afirma un mare teolog român contemporan¹, ceea ce a intrat în istorie cu numele de „Sinodul de la Iași” nu este un eveniment oarecare, lipsit de importanță, ci este unul „mondial”, care ocupă un loc deosebit atât în istoria Bisericii Ortodoxe Române, al cărui fiu era autorul *Mărturisirii de Credință*, Petru Movilă, cât și în istoria Bisericii Ortodoxe în general, deoarece opera lui a devenit un bun al întregii Ortodoxii. Pentru a înțelege mai bine importanța Sinodului de la Iași și a *Mărturisirii* lui Petru Movilă – tema sinodului –, ne vom referi, pe scurt, mai întâi la contextul religios în care aceasta a apărut.

Contextul istorico-teologic în care a apărut *Mărturisirea* lui Petru Movilă

Starea Bisericii Ortodoxe în general², și a celei rusești în special³, de la sfârșitul veacului al XVI-lea și până la jumătatea veacului următor, era una dintre

¹ Dr. Antonie Plămădeală, *Eveniment mondial la Iași: sinodul de la 1642*, în „Dascăli de cuget și simțire românească”, EIBMBOR, Buc., 1981, p. 189.

² Din punct de vedere politic, majoritatea Bisericilor Ortodoxe se aflau în acel „zbu-ciumat secol” sub stăpânire străină, „fie necreștină fie neortodoxă”. Situația Patriarhiei Ecumenice era îngreunată de expansiunea Imperiului Otoman, ajuns acum la apogeu, cât și de luptele interne dintre diferitele partide ale etniilor ortodoxe. Starea materială a Patriarhiilor apostolice era foarte precară „încât supraviețuirea lor părea dependentă de evlavlia și milostenia unor voievozi ortodocși, între care cei din Țările Române au stat nu de puține ori la loc de frunte”. Ortodoxia slavonă din Balcani se confrunta cu un puternic proces de islamizare (cf. Pr. Prof. Dr. Viorel Ioniță, *La aniversarea a 350 de ani de la sinodul de la Iași*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza»”, tom. I/1992, p. 75).

³ Biserica Rusă era tulburată de reforma lui Nikon (1652-1658). La aceasta se adaugă și faptul că ea era încă separată în două grupe: Patriarhia Moscovei, recunoscută ca atare la 1589 și Mitropolia Kievului. Dacă cea dintâi era „confruntată cu probleme legate de raporturile ei cu țarii, confruntare care a sfârșit prin desființarea Patriarhatului sub Petru cel Mare”, cea de-a doua „Biserica din Rusia Mică” era confruntată cu uniaticismul (cf. *ibidem*, p. 75-76).

cele mai critice. Pe de o parte, turcii păgâni prigoneau Biserica Ortodoxă din toate părțile lumii aflate sub dominația lor: Asia Mică, Egiptul și țările balcanice⁴. Pe de alta, papalitatea și protestantismul căutau prin toate mijloacele să atragă pe ortodocși în mrejele lor: papalitatea, pentru a-și acoperi pierderea de suflete suferită prin apariția Protestantismului și a progreselor legate de el, iar Protestantismul, ca să dovedească papistașilor că el este reprezentantul autentic al creștinismului⁵.

Pentru atingerea scopului urmărit, papii s-au folosit, în primul rând, de ordinul iezuiților care, conduși de deviza „scopul scuză mijloacele”, nu s-au dat în lături de la nimic din ceea ce ar fi putut duce la atingerea țelului lor. Întrucât trecerea ortodocșilor la „catolicie” era mai greu de realizat, s-a recurs la o măsură de mijloc, la *uniire* sau *uniatie*, prin care respecta, deocamdată, celor ce primeau unirea, cultul ortodox cu formele și limba lui, se îngăduia preoților să fie căsătorii și altele. Alături de aceasta, se ducea însă o puternică propagandă de compromitere a celor mai de seamă ierarhi ortodocși, se puneau pe seama lor scrieri eretice, se tipăreau cărți dogmatice și de ritual cu adaosuri catolice, se critica fără scrupule prin viu grai și prin scris Biserica Ortodoxă, pe care o înfățișa ca eretică, se intervenea prin monarhii catolici, ca să le ia biserici și întregi eparhii ortodoxe și să se dea uniților, să fie lipsiți de drepturi clerul și poporul ortodox etc. și se prezenta Biserica papală ca singura adevărată și mântuitoare⁶.

Cât privește atacurile protestanților împotriva Ortodoxiei, acestea au culminat prin tipărirea unei mărturisiri calvinizante (în 28 de puncte) apărute la Geneva în 1629 în latineste, iar în 1633 în grecește, pusă sub numele Patriarhului Ecumenic Chiril Lucaris (1621-1638). Această mărturisire a produs o mare tulburare în sânul Ortodoxiei, iar în Polonia, Lituania, Ucraina și Rusia, ea a dat prilej papistașilor să facă multe victime printre ortodocși, atrăgându-i la unirea cu

⁴ Pe bună dreptate, cunoscutul bizantinolog Steven Runciman a caracterizat situația Patriarhiei Ecumenice din această vreme ca fiind „captivitatea Marii Biserici” (cf. *ibidem*).

⁵ Mitropolitul Irineu Mihălcescu, *Petru Movilă și sinodul de la Iași*, în „Mitropolia Moldovei”, nr. 12/1942, p. 484.

⁶ Astfel s-a trecut la compromiterea scaunului Patriarhiei Ecumenice, „exploatându-se o mărturisire de credință infectată cu idei calviniste, care, fie că a fost făurită de iezuiți, fie de calvini, fie chiar de Patriarhul Chiril Lucaris, care a fost depus și repus de 5 ori din scaun, pentru ca, în cele din urmă, să fie sugrumat de ieniceri și aruncat în mare, producându-se în sânul Bisericii Ortodoxe o tulburare cum n-a mai fost alta” (cf. *ibidem*, p. 485). Indiferent de autorul acestei *Mărturisiri*, „pentru Ortodoxie, ea prezenta o primejdie” (cf. Pr. Scarlat Porcescu, *Sinodul de la Iași-1642*, în vol. omagial *Hristos în Moldova*, Ed. TRINITAS, Iași, 2001, p. 239).

În lumea slavă, „unde clerul era mai lipsit de cultură și se putea opune rezistență mai puțin eficace decât în lumea greacă, ravagiile făptuite de iezuiți au fost mai dezastruoase”. Amintim în acest sens de unirea de la Brest-Litovsk din 1595-1596 cu urmările ei (cf. Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 485). Însă de remarcat și faptul că la „acest sinod un apărător al Ortodoxiei a fost Chiril Lucaris, care, după acest eveniment, a scăpat de temniță prin fugă” (cf. Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 239).

Biserica Romei, sub cuvânt că Biserica Ortodoxă ar fi căzut în erezia calvinistă, lucru dovedit de mărturisirea apărută sub numele lui Chiril Lucaris⁷.

Din cauza acestor atacuri, Biserica Ortodoxă a trebuit să ia atitudine, cea mai eficientă fiind întocmirea și publicarea în mod oficial a unei mărturisiri de credință. Mitropolitul Petru Movilă, sesizând ceea ce urmăreau romano-catolicii, „în dorința de a liniști Biserica și de a o întoarce la drumul cel vechi și drept, a alcătuit un catehism în care erau curpinse toate învățăturile Bisericii Ortodoxe”⁸. E adevărat că secolul al XVII-lea poate fi numit – din punct de vedere ortodox – secolul mărturisirilor de credință, însă cea a lui Petru Movilă, care reprezintă și motivul convocării Sinodului de la Iași, a fost net superioară. Din acest punct de vedere, teologii sunt de acord că *Mărturisirea* lui Petru Movilă „a cunoscut cea mai largă circulație atât în Răsărit cât și în Apus, contribuind nu numai la luminarea credincioșilor și clericilor ortodocși în ale credinței, ci și la pregătirea și apariția gândirii teologice ortodoxe moderne”⁹. De aceea, pe bună dreptate, ea este considerată a treia mărturisire de credință din Ortodoxie după *Simbolul niceo-constantinopolitan* și *Dogmatica Sfântului Ioan Damaschinul*.

În acest secol în care, în urma Contrareforme, polemicile dintre romano-catolici și diferitele confesiuni protestante deveniseră deosebit de acerbe, se recurgea uneori, de către una sau cealaltă dintre părțile în dispută, la ortodocșii fără poziții oficiale în sânul Bisericilor, pentru asemenea expuneri de credință a Bisericii Răsăritene, care le puteau sluji în susținerea anumitor puncte controversate de doctrină. În această idee, amintim că Mitrofan Critopulos (1636-1639), simplu protosinghel, a fost unul dintre aceștia, solicitat de protestanți¹⁰. Apoi, doar câteva decenii mai târziu, marele învățat moldovean, Nicolae Milescu (1636-1708), pe atunci în exil, a fost solicitat, de data aceasta de o personalitate din lumea catolică, să întocmească o expunere, mai restrânsă, a învățăturii ortodoxe, cu privire specială asupra Euharistiei, și astfel s-a ajuns, în 1655, la alcătuirea cunoscutului *Enchiridion sive Stella Orientalis splendens (Manual sau Steaua Răsăritului strălucind Occidentului)*¹¹.

⁷ *Ibidem*, p. 507.

⁸ *Mărturisirea Ortodoxă*, ediția 1942, p. XXIII la Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 240.

⁹ Pr. Prof. Dr. Ioan I. Ică, *Mărturisirea de credință a lui Mitrofan Critopulos. Însenăntatea ei istorică, dogmatică și ecumenistă*, în „Mitropolia Ardealului” an XVIII, 3-4/1973, p. 218.

¹⁰ Această mărturisire a apărut în împrejurări speciale. În vremea în care era protosinghel, Critopulos, viitorul patriarh al Alexandriei, în cursul unei lungi călătorii de studii în Europa protestantă, în orașul german Helmstadt, în 1625 (după Pr. Prof. V. Ioniță, această mărturisire a apărut în 1627, cf. *op. cit.*, p. 77) la cererea profesorilor luterani ai universității din localitate, a alcătuit un mic tratat de teologie dogmatică ortodoxă, completat cu un capitol asupra stării de atunci a Bisericii Răsăritene din Imperiul Otoman. Mai precizăm că Mărturisirea sa, publicată pentru prima oară în Germania, în 1661, s-a bucurat de o slabă răspândire printre ortodocși, cu toate că meritele ei nu pot fi puse la îndoială (*Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe* (1642), EIBMBOR, 1981, traducere de Alexandru Elian, p. 10).

¹¹ Lucrarea a fost retipărită recent (1997), în ediție bilingvă (greacă și română) la Institutul European; vezi și Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *IBOR*, vol. II, EIBMBOR, București, 1992, p. 200.

Dacă lucrarea lui Critopulos putea să apară favorabilă pozițiilor protestante, expunerea lui Milescu înclina spre romano-catolicism, fără însă ca vreuna din ele să denatureze esența învățaturii de credință a Răsăritului. Cu alte cuvinte, ne aflăm în fața unor expuneri cu caracter particular, care nu angajau Biserica.

În împrejurări similare a apărut și Mărturisirea de credință a Patriarhului Dositei al Ierusalimului (1669-1707), anume datorită polemicii dintre *janseniști* și *reformați* în jurul Mărturisirii calvinizante, imprimată la Geneva. Dositei, neîmpăcat adversar al Reformei, nu putea împărtăși tezele vădit eterodoxe ale catehismului lucarian, de aceea prin lucrarea sa a combătut punct cu punct învățăturile greșite, străduindu-se în același timp să conteste cu orice prilej paternitatea lui Chiril Lucaris asupra Catehismului.

În acest context, în care atacurile la adresa Ortodoxiei se intensificau, iar Biserica Ortodoxă nu avea o Mărturisire oficială, apare *Mărturisirea de credință* alcătuită de Petru Movilă, supranumit *Părintele Teologiei Ortodoxe moderne*¹².

Petru Movilă (1596-1646), „mitropolit al slavilor ortodocși – amarnic înfrunțați și fără milă criticați de frații lor trecuți la uniaticism –, prieten al Patriarhului Chiril Lucaris și ortodox luminat și zelos¹³, a alcătuit *Mărturisirea de credință* care-i poartă numele ca să dovedească că Biserica Ortodoxă nu este nici calvină, cum o învinuiau agenții papali, nici nu este atinsă de vreo altă rătăcire, ci este adevărata Biserică a lui Hristos.

Intitulată *Expeditio fidei Ecclesiae Russiae Minoris*, lucrarea a fost scrisă în limba latină, într-un stil foarte simplu, în mod intenționat pentru ca, potrivit patriarhului Ierusalimului, „toți proștii s-o înțeleagă”. Ea apare sub formă catehetică, având un număr de 261 de întrebări și tot atâtea răspunsuri, fiind împărțită după cele trei virtuți teologice¹⁴. Lucrarea lui era, așadar, un răspuns de apărare împotriva atacurilor asupra Bisericii Ortodoxe. Chiar uniții sunt de acord că Petru Movilă a fost silit de contextul istoric să fie luptător împotriva calvinismului¹⁵.

¹² A fost supranumit astfel de istoricul Bisericii Rusești, *Macarie*, iar la noi a fost pus în circulație de *Ghenadie Enăceanu* (cf. Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 482). În acest articol aniversar, celebrul teolog, Irineu Mihălcescu, insistă asupra pregătirii de excepție a marelui Mitropolit Petru Movilă. Astfel, el arată că mitropolitul moldovean, întâistătător al Kievului „avea temeinice cunoștințe de greacă și latină și îndeosebi de slavonă, pe care i le recunosc contemporanii și biografii săi, și de care a dat dovadă indiscutabilă în numeroasele și eruditele sale lucrări, și ca profesor de latină... În greacă și latină s-a mai putut perfecționa și la Universitatea din Paris (la Sorbona), în care cursurile se predau atunci în latinește, și unde, foarte probabil, și-a făcut o bună parte din studii” (cf. *ibidem*).

¹³ Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 507.

¹⁴ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 40.

¹⁵ Împotriva Catolicismului se zice că a fost „exagerat”, iar în privința Ortodoxiei a fost un apărător dârz, motiv pentru care a și fost canonizat (cf. Nestor, Mitropolitul Olteniei, *Viața îmbunătățită, nevoițele duhovnicești și ortodoxia neîndoielnică ale Sfântului Mitropolit Petru Movilă al Kievului și a toată Ucraina*, București, 1996, p. 29).

Sinodul de la Kiev - 1640

Pentru că numai un sinod se putea pronunța asupra ortodoxiei ei, ea a fost supusă dezbaterilor Sinodului de la Kiev din septembrie 1640 care, cercetând-o, a găsit-o ortodoxă, cu excepția a două puncte: *purgatoriul* și *momentul prefacerii elementelor euharistice*, răspunsul corect la acestea urmând să-l dea Patriarhul Ecumenic. Petru Movilă nu se multumi numai cu aprobarea Sinodului de la Kiev¹⁶, deoarece el dorea ca lucrarea sa „să devină normă de credință, una și aceeași, neschimbată pentru toată Biserica Ortodoxă de pretutindeni, așa ca dușmanii ei să nu-i mai poată falsifica dogmele”¹⁷. În acest scop, el a scris Patriarhului de Constantinopol și domnitorului de la Iași solicitând convocarea unui sinod lărgit în care să fie discutată *Mărturisirea* sa.

Ca loc al desfășurării sinodului a fost ales orașul Iași, deoarece nu eram sub nici un fel de ocupație, asemenea celorlalte Biserici Ortodoxe (Ucraina se afla sub ocupație poloneză catolică, iar Constantinopolul sub ocupație turcească musulmană), domnitorul Vasile Lupu era deja de mult cunoscut, mai cu seamă de Patriarhia Ecumenică, ca unul dintre marii susținători ai Ortodoxiei¹⁸ (el se considera adevărat urmaș al bazileilor bizantini, lucru recunoscut chiar de către Patriarhia Ecumenică). În Moldova, pe vremea aceea, păstora marele Mitropolit Varlaam (pe care Petru Movilă îl cunoscuse încă înainte de a ajunge mitropolit, iar apoi, ca mitropolit, i-a trimis o tiparniță cu meșteri tipografi) și, poate și faptul că Moldova era țara de baștină a marelui Mitropolit Petru Movilă „Arhiepiscop al Kievului, al Galiției și al întregii Rusii”.

Sinodul de la Iași - 1642

La sinod, Patriarhul Partenie I cel Bătrân (1639-1644) a trimis ca delegat pe *Porfirie*, fost Mitropolit al Niceii, și pe *Meletie Sirigul*, mare Dascăl al

¹⁶ Sinodul de la Kiev, cercetând *Mărturisirea* lui Petru Movilă, a găsit-o ortodoxă, mai puțin în două puncte: 1. Între rai și iad mai există un loc intermediar, curățitor (purgatoriul) și 2. Prefacerea Darurilor are loc la rostirea cuvintelor de instituire (și nu la Epicleză).

¹⁷ Episcopul Melchisedec al Romanului, *Biserica Ortodoxă în luptă cu Protestantismul*, Extras din Analele Academiei Române, seria II, tom XII, Memoriile secțiunii istorice, București, 1890, la Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 507.

¹⁸ Într-adevăr, Vasile Lupu era binecunoscut în cercurile patriarhale constantinopolitane, dar și în cele kievene, însă el avea un rol mult mai însemnat. O dată cu preluarea scaunului domnesc, și-a luat numele împăratului Vasile I Macedoneanul, a introdus la curtea sa fastul bizantin și, mai cu seamă, a luat asupra sa Patriarhia Ecumenică care era „împresurată de mari greutăți”. El admonesta prin scrisori căpeteniile patriarhale învinuindu-le că au „condus Biserica mare la desăvârșită pustiire și nimicire”. El cerea, printr-o scrisoare, „să fie lăsată Biserica mare în seama sa șase luni pentru a o cârmui și scăpa de datorii”. Însuși Patriarhul Ecumenic recunoștea că „prin bunăvoința domnului Vasile Lupu, Biserica mare a luat „oarecare ușurare și despovărare a datoriilor de nesuferit”. Ajutorul său acordat Bisericii Ortodoxe, în special Patriarhiei Ecumenice, l-a făcut pe Nicolae Iorga să afirme că Vasile Lupu „și-a luat un rol pe care până atunci nu-l mai jucase vreun domn român” (cf. Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*).

Patriarhiei, cărora le încredință și o epistolă, în care expunea ceea ce hotărâse Sinodul de la Constantinopol cu privire la Mărturisirea pusă pe numele lui Chiril Lucaris. Întrucât *Meletie Sirigul* a avut un rol fundamental în lucrările Sinodului de la Iași, atât în ceea ce privește discuțiile, cât mai cu seamă în traducerea lucrării din limba latină în limba greacă, traducere realizată pe măsura discutării ei, considerăm necesar a da câteva informații, atât cât se mai păstrează, despre activitatea sa.

De neam cretan, *Meletie* a studiat la Padova și Veneția, cunoscând foarte bine limbile latină și elină. După terminarea studiilor a ajuns profesor și predicator la Constantinopol, fiind cel mai învățat teolog grec din secolul al XVII-lea. În Moldova venise acum cel puțin pentru a doua oară, prima oară asistase la hirotonia și instalarea Mitropolitului Varlaam (1632-1653). După sinod va veni în Moldova și va scrie *Viața și slujba Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*¹⁹. Amintim și faptul că, potrivit unor informații²⁰, *Meletie Sirigul* era și duhovnicul lui Vasile Lupu.

Revenind la sinod, trebuie să spunem că Petru Movilă n-a participat la sinod, din motive lesne de înțeles – pentru a nu influența desfășurarea lucrărilor sinodului –, trimițând trei delegați: *Isaia Trofimovici Kozlovski* – egumenul Mănăstirii *Sfântul Nicolae* și președintele sfatului mitropolitan, *Ignatie Oxenovici Starușici* – fost rector al Academiei și predicator al Mănăstirii Lavra Peșterilor, *Iosif Kononovici* – egumenul Mănăstirii Teofania și rector al Academiei Movilene, ei fiind apreciați de Patriarhul Nectarie de Constantinopol „demni de mirare și dotați cu toată înțelepciunea”²¹.

Din Moldova, țara gazdă, a participat Vasile Lupu, numit în scrisoarea de mulțumire adresată de sinodali și tipărită în limba greacă, în decembrie 1642 la Iași, „sprijinitor al Bisericii”²² și „brav nimicitor al eresurilor” (promahos)²³, Mitropolitul Varlaam, Episcopii Evloghie de Roman, Gheorghe de Huși și Anastasie de Rădăuți, precum și arhimandritul Sofronie Pociățchi, egumenul mănăstirii și directorul școlii de la Trei Ierarhi. Domnitorul Vasile Lupu, asemenea împăraților bizantini, pentru buna desfășurare a lucrărilor sinodului a oferit toate cele necesare, „necruțând averea și cheltuind foarte mult”²⁴.

¹⁹ Dr. Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p.182; vezi și Pr. Ion Ionescu, *Sinodul de la Iași, 1642*, în „BOR” (CX), nr.11-12/1992, p. 129.

²⁰ D. Russo, *Studii istorice româno-bizantine*, I, București, 1939 la Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 242.

²¹ *Ibidem*, p. 186.

²² Domnitorul Vasile Lupu, în timpul domniei sale, a ajutat foarte mult Patriarhia de Constantinopol. Aceasta datoră în mare măsură banilor și influenței voievodului moldav menținerea existenței ei în anii critici care au urmat după luptele partinice de sub Patriarhia Chiril Lucaris și Chiril Contaris. În altă ordine de idei, Vasile Lupu a orientat țara către Constantinopol, până atunci ea fiind orientată spre Polonia (cf. Prof. Ernest Christian Suttner, *Noi date și precizări în legătură cu sinodul de la Iași din anul 1642*, în „BOR” (XCIII), nr. 9-10/1975 (traducere de Diacon Asistent Ioan Caraza).

²³ Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 515.

²⁴ Ghenadie Enăceanu, *Petru Movilă*, în „BOR”, nr. 3/1890, p. 196-200 la Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 241.

Potrivit cercetărilor mai noi, lucrările sinodului s-au desfășurat în trapeza Mănăstirii Trei Ierarhi, în perioada 15 septembrie – 27 octombrie 1642²⁵, pe ordinea de zi figurând două probleme: a) condamnarea Patriarhului Chiril Lucaris și a mărturisirii sale și b) cercetarea și aprobarea *Mărturisirii* lui Petru Movilă.

Referitor la prima problemă, în special reprezentanții Moldovei s-au opus condamnării persoanei lui Chiril Lucaris, exprimându-și îndoiala că el ar fi fost autorul mărturisirii pusă pe numele său, părere însușită și de delegații lui Petru Movilă.

Referitor la cea de-a doua problemă de pe ordinea de zi, cercetarea *Mărturisirii de credință* a lui Petru Movilă, se păstrează trei documente: *scrisoarea Patriarhului Ecumenic către sinod* (cuprinzând hotărârile Sinodului de la Constantinopol din 1640, de condamnare a persoanei și operei lui Chiril Lucaris), *scrisoarea de mulțumire* a membrilor Sinodului de la Iași către Vasile Lupu²⁶ (ambele găsimu-se între actele Sinodului din Ierusalim din 1672) și *scrisoarea consulului la Iași și medic al lui Vasile Lupu, danezul Scogardi, către rezidentul imperial din Constantinopol, Schmid*²⁷ (din care aflăm prețioase amănunte despre desfășurarea lucrărilor sinodului).

Cele două întrebări „nedezlegate de la Kiev” au fost hotărâte în „înțeleșul vechilor învățători ortodoxe”, că „nu-i foc curățitor pentru suflete după moarte, ci liturghiile, rugăciunile și milosteniile celor vii le folosesc și le izbăvesc, și că prefacerea Darurilor se face în timpul chemării Duhului Sfânt de către sfințitul slujitor”²⁸.

Cum afirmam mai sus, un rol foarte important în desfășurarea lucrărilor sinodului l-a avut Meletie Sirigul, cel care, alături de ceilalți participanți, a stabilit doctrina ortodoxă cu privire la cele două puncte respinse și de Sinodul de la Kiev și pe măsura discutării punctelor de credință a tradus-o în limba greacă în vederea prezentării ei și sinodului patriarhal. La Constantinopol, „cartea trimisă de sora noastră Biserica Rusiei Mici”, îndreptată, cu titlul *Mărturisirea credinței ortodoxe a bisericii sobornicești și apostolice a lui*

²⁵ Vezi nota 1 la Pr. Nicolae M. Popescu, *Istoria Mărturisirii Ortodoxe*, în „Mărturisirea Ortodoxă”, Junimea, Iași, 2001, p. XXVI.

²⁶ Această scrisoare, a fost tipărită la Iași, în tipografia grecească de la Trei Ierarhi (cf. *ibidem*, p. XXVIII). În această scrisoare, Vasile Lupu este numit ca fiind „rânduit de Dumnezeu ca sprijinitor al Bisericii și brav nimicitor al eresurilor”. De asemenea, membrii sinodului îi mulțumesc pentru contribuția sa „dând mulțumire lui Dumnezeu de cele rânduite nouă, de El prin tine”, și, în final, cer ca Dumnezeu să-i dăruiască „viața prezentă îndelungată și pașnică... până la sfârșit”, iar în „viața viitoare să-l așeze în împărăția Sa cea veșnică” (cf. Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 516).

²⁷ Această scrisoare conține următoarele idei principale: 1. ținta principală a lui Meletie Sirigul era aceea de a condamna lucrarea pusă sub numele lui Chiril Lucaris, lucru ce n-a fost acceptat de sinodali, zicând „că-s siguri că Biserica Greacă Orientală nu crede aceste articole calvinești și că, decât să fi fost compuse de Chiril, mai degrabă au fost publicate sub numele lui de pastorul ambasadorului Olandei; 2. La această hotărâre s-au raliat atât domnitorul, cât și toți boierii, „încât solemnitatea excomunicării, pregătită de Părintele Sirigul, a rămas zadarnică și s-a anulat” (cf. *ibidem*, p. 517).

²⁸ Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. XXVII.

Hristos²⁹ (*Ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ*) a fost cercetată și aprobată, întrucât „această Mărturisire de credință urmează dogmele Bisericii, glăsuiește împreună cu sfințele canoane și nu cuprinde nimic potrivit Bisericii”³⁰.

Actul sinodal de aprobare a fost întărit cu pecetea Patriarhiei și cu semnăturile Patriarhului Partenie, a 8 mitropoliți și a 13 dregători bisericești „în anul mântuirii 1643, în luna martie, indictionul al XI-lea”³¹, cu toții mărturisind: „Am găsit cartea aceasta că urmează dogmelor Bisericii lui Hristos, că este împreună-glăsuitoare cu sfințele canoane și că întru nimic nu se împotrivesc Bisericii. Hotărâm cu votul de obște al sinodului ca tot creștinul cucernic și ortodox aflat în Biserica Apostolească de Răsărit să o citească și să nu o lepede”³². Mai târziu, actul de aprobare al *Mărturisirii Ortodoxe* a fost semnat și de Patriarhii: Ioanichie al Alexandriei (1645-1657), Macarie al Antiohiei (1647-1672) și Paisie al Ierusalimului (1645-1660), precum și de Partenie, Mitropolit de Hios.

Pentru prima oară *Mărturisirea de credință* a lui Petru Movilă a fost tipărită la Amsterdam, în 1667, în limba greacă, cu titlul *Ὁρθόδοξος ὁμολογία τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς*, (cu prefața Patriarhului Nectarie din 20 noiembrie 1662 și actul de aprobare al Patriarhului Partenie din martie 1645)³³, apărută prin osârdia și cheltuiala marelui dragoman Panagiotis Nikussios din Constantinopol, care o va răspândi gratuit între credincioșii ortodocși din Patriarhia Ecumenică, care o primeau „ca pe o pâine caldă și bună, de mult așteptată. Ea le îndestula foamea de învățătură ortodoxă în limba poporului și le slujea de scut împotriva săgeților eterodoxe”³⁴. De aceea, pe bună dreptate s-a afirmat că *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă (și Sinodul de la

²⁹ *Mărturisirea Ortodoxă*, editată de Pr. Nicolae M. Popescu și diacon Gheorghe I. Moiescu, cu *Precuvântarea* lui Tit Simedrea, Mitropolitul Bucovinei, Buc., 1942, reeditată în 2001 la Ed. Junimea, Iași.

³⁰ *Ibidem*, p. XXX.

³¹ Tit Simedrea, Mitropolitul Bucovinei, *Precuvântare la Mărturisirea Ortodoxă*, Junimea, Iași, 2001, p. III.

³² O copie a *Mărturisirii Ortodoxe* aprobate de Sinodul constantinopolitan, prevăzută cu „iscălitura autografă a lui Partenie, Patriarhul Ecumenic care prezidase sinodul de aprobare, a fost trimisă lui Petru Movilă”. Probabil, această copie a fost dusă lui Petru Movilă chiar de Meletie Sirigul care în vara anului 1643 era în Lavra Pecerska de lângă Kiev (cf. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, IV, I, p. 694 la Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. XXX).

³³ Nota 4 la Pr. Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. XXXII.

³⁴ Tit Simedrea, Mitropolitul Bucovinei, *op. cit.*, p. IV. Amintim că această lucrare a avut o importanță deosebită și în lupta de apărare a Ortodoxiei în Transilvania, mai întâi în fața calvinilor, iar apoi în fața iezuiților, în contextul uniației. De pildă, după alegerea la București a lui Atanasie Anghel ca mitropolit al Transilvaniei (22 ian.1698), Dositei, Patriarhul Ierusalimului „îi dă acestuia o sfătuire, cum să chivernisească biserica sa, ce să crează și cum să-și apere credința”. La punctul 21 îi scrie: „poruncim arhieriei tale să păzești dogmele, tainele și nărvurile Bisericii Răsăritului, neclintite, care să vadă fâțișat și curat, propoveduește Sfânta Scriptură, și aia vă învață purtătorii de Dumnezeu părinți; iară încă și cam pre scurt le dovedește acestea cartea ce se chiamă *Pravoslavnica Mărturisire*, care de curând s-au scos pre limba rumânească și s-au și tipărit rumânește” (cf. *ibidem*).

Iași) au avut menirea „de a salva și sufletul românului din Ardeal, unde propaganda calvină era puternică”³⁵.

Dintre popoarele ortodoxe, românii au fost cei dintâi care au tradus-o din limba greacă în limba lor³⁶. Mai amintim și faptul că ea a fost folosită nu numai de ortodocși, ci și de teologii occidentali³⁷.

Importanța Sinodului de la Iași

Biserica Greacă (a Patriarhatelor) dăduse încă de multă vreme bărbați mari, capabili să înscrie pagini de glorie în Ortodoxia atât de încercată a vremilor acelora. Patriarhi ca *Ieremia al II-lea* (1572-1579; 1580-1584; 1587-1595) și *Chiril Lucaris* (1621-1638), *Meletie Pigas* (1590-1601) și *Mitrofan Critopulos* (1636-1639) de Alexandria, *Teofan* (1608-1644) și *Dositei al Ierusalimului* (1669-1707), iar din tabăra teologilor *Meletie Sirigul* (1586-1664), marele dascăl al Patriarhiei Ecumenice, sunt tot atâtea figuri mari în istoria întregii Ortodoxii, cei dintâi având meritul de a fi trezit în lumea slavo-română rezistența față de

³⁵ I. Minea, *Câteva precizări și interpretări noi în legătură cu sinodul de la Iași, 1642*, în „Mitropolia Moldovei”, an. XVIII, nr. 12/1942, p. 522. Că Patriarhul Chiril Lucaris nu poate fi autorul *Mărturisirii* puse sub numele lui reiese și din răspunsul pe care acesta l-a dat principelui Gabriel Bethlen, la încercarea acestuia de a primi acordul patriarhului în acțiunea sa de calvinizare a românilor: „... dacă am sprijini din partea noastră pe față sau pe ascuns, această părăsire de credință, am săvârși un păcat pe care nu l-ar putea spăla toate chinurile pământeste” (cf. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 62).

³⁶ Tit Simedrea, Mitropolitul Bucovinei, *op. cit.* Ea a fost tipărită la Buzău, sub titlul de *Pravoslavnică Mărturisire*, în traducerea lui Radu Greceanu (ajutat, probabil, și de învățatul stolnic Constantin Cantacuzino). Pretuirea *Mărturisirii Ortodoxe* este mare și în Rusia. Tradusă la Moscova în limba slavonă în anul 1685, cu binecuvântarea Patriarhului Ioachim, a fost tipărită pentru prima oară la Moscova în 1696, din porunca țarului Petru Alexievici și cu binecuvântarea Patriarhului Adrian. Autoritatea cărții a crescut și mai mult când Petru cel Mare a trecut-o în Regulamentul bisericesc, socotind-o carte de învățătură creștină pentru școli și pentru biserici (cf. *ibidem*, p. V). Mai târziu, *Mărturisirea Ortodoxă* a fost tipărită în limba rusă vorbită, în limbile bulgară, olandeză, engleză, ungară etc., așa încât, afirmă Mitropolitul Tit Simedrea, „credem a nu greși spunând că nu a fost carte de învățătură ortodoxă care să se fi tipărit în atâtea limbi, în atâtea locuri și de atâtea editori; și care să fi fost folosită de atâtea învățați ca *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă” (cf. *ibidem*, p. V-VI). Edițiile *Mărturisirii Ortodoxe* în limba română sunt: 1. Buzău (1691), 2. București (1745), 3. București (1827), 4. Neamț (1844), 5. Sibiu (1855), 6. București (1859), 7. Neamț (1864), 8. București (1872), 9. Iași (1874), 10. Sibiu (1877), 11. București (1879), 12. București (1895), 13. București (1899), 14. București (1899), 15. Sibiu (1914), 16. București (1922), 17. București (1930), 18. București (1942), 19. București (1981), 20. Iași (1997), 21. Iași (2001). După informațiile pe care le deținem, în acest an (2002), la Institutul European a mai apărut *Mărturisirea* lui Petru Movilă coordonată de Prof. Diaconescu, tradusă după versiunea inițială (latină). Facem această ultimă precizare, întrucât cele mai multe traduceri ale acestei *Mărturisiri* s-au făcut după ediția grecească de la Amsterdam.

³⁷ Așa, de pildă, a fost folosită în discuția iscată între catolici și protestanți cu privire la *transubstantiatio* și la *prezența reală în Euharistie*. Atât unii cât și alții căutau argumente și în cărțile ortodoxe, mai cu seamă în *Mărturisirea Ortodoxă* (cf. *ibidem*).

atacurile altor confesiuni (prin hirotoniri de vlădici, prin scrisori de încurajare, prin întemeieri de școli etc.), iar cel din urmă, *Meletie Sirigul*, prin cunoștințele și judecata lui adâncă, ajutând la redactarea finală a *Mărturisirii Ortodoxe* și a altor lucrări de importanță ale vremii. De subliniat că nici lucrările acestor ierarhi, adesea fără scaun, și a teologilor greci cu toată știința lor și nici opera atât de binefăcătoare, dar la început atât de mărginită la lumea slavă, a lui Petru Movilă, n-ar fi ajuns bun comun pentru toată Ortodoxia dacă nu ar fi fost politica de apărare a creștinătății ortodoxe a voievozilor români, în cazul de față a lui Vasile Lupu.

Indiferent de numirea care i se dă (sinod panortodox³⁸, simplu sinodastru sau conciliabul³⁹, conferință teologică sau reuniune de experți⁴⁰), Sinodul de la Iași⁴¹ va rămâne în Istoria Bisericii Răsăritene unul din cele mai importante evenimente de la schisma din 1054 încoace. În această idee, Profesorul Milan Šesan afirmă: „Sinodul de la Iași este un sinod deplin, un sobor, pentru că la discuții au participat cu vot decisiv și teologi prezbiteri, alături de episcopi, un sobor cu consecință în sine și cu un caracter și scop panortodox, iar decizia privitoare la *Mărturisirea de credință* a fost acceptată și aprobată la Sinodul local de la Constantinopol, la Sinodul de la Ierusalim, precum și la Sinodul endemic din Constantinopol, la care au participat și ceilalți trei patriarhi ortodocși”⁴².

Cu toate că în veacul al XVII-lea au fost în total nu mai puțin de 6 sinoade în Biserica Ortodoxă, toate în legătură cu atitudinea Ortodoxiei față de Protestantism, Sinodul din capitala Moldovei rămâne cel mai important prin *Mărturisirea* adoptată și pentru că a adunat pentru prima dată la un loc toate cele trei mari ramuri ale Ortodoxiei: greacă, română și slavă⁴³.

Încheiem cu sublinierea că studiul de față, deși nu a adus ceva nou (este o temă prea importantă și aproape toți marii teologi au scris despre ea, încât este efectiv imposibil de a mai aduce ceva nou), este un omagiu autorului *Mărturisirii* și tuturor celor ce au participat sau au avut o contribuție în realizarea a ceea ce a intrat în istorie ca „Sinodul de la Iași”, cu prilejul împlinirii a 360 de ani de la ținerea lui. De asemenea, acest modest studiu se vrea și un impuls pentru întărirea unității Ortodoxiei în fața tuturor atacurilor potrivnice ei. În acele vremuri de grea cumpănă pentru Biserica Ortodoxă, „unirea celor trei mari ramuri ale ei” a dovedit că, în unitate, Biserica drept-măritoare este de neînving.

³⁸ Melchisedec Ștefănescu, *op. cit.*, p. 27-29 la Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, *Petru Movilă și sinodul de la Iași (1642)*, în „Revista teologică”, an XXXII, nr. 9-10 (sept.-oct.)/1942, p. 395.

³⁹ Hurmuzachi, *Documente*, vol. I, p. 668 la Pr. Dr. Teodor Bodogae, *op. cit.*

⁴⁰ Malvy-Viller, *La Confession orthodoxe de Pierre Mogila*, p. XVII la Pr. Dr. Teodor Bodogae, *op. cit.*

⁴¹ Pr. Prof. Dr. Viorel Ioniță în studiul citat face o temeinică și pertinentă analiză a argumentelor pro și contra Sinodului de la Iași, demonstrând că ceea ce s-a petrecut la Iași este un sinod în înțelesul adevărat al cuvântului (p. 79-80).

⁴² Pr. Prof. Dr. Milan Šesan, *În amintirea soborului de la Iași din 1642*, în „Candela”, an LIII-LIV, 1942-1943 la Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 542.

⁴³ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 40.

A Fundamental Event in the History of the Orthodox Church – the Synod of Iasi (1642)

Written in Latin in an accessible style, the Confession of Faith was conceived by Peter Moggila, Archbishop and Metropolitan of Kiev, of Galitia and of the whole Russia (the Small Russia), also known as 'the father of modern Orthodox Theology.' The Confession was analysed by a Synod in Kiev in 1640 and then, due to some disagreements, it was commonly decided the gathering of a larger Synod that would analyse and either approve or reject this writing. The Synod took place in Iasi between 15 September - 27 October 1642, with the generous support of the ruler of Moldavia, Vasile Lupu. Analysing the 261 questions and answers of the Confession, the participants to the Synod rejected the two Catholic-influenced issues: the existence of the purgatory and the transformation of the Holy Gifts upon the utterance of the words: 'Take, eat...' and 'Drink from it...'

The two questionable issues being solved, Peter Moggila's Confession of Faith was approved. The importance of the Synod of Iasi thus resides in its adoption of the Confession and in the fact that in it participated for the first time the three great branches of Orthodoxy together: Greek, Slavic and Romanian.